

УДК 378,147:811.58'342

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО НАВЧАННЯ ФОНЕТИКИ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ

А.С.Савченко

Анотація. В статті розглядаються сучасні підходи навчання фонетики китайської мови шляхом аналізу різноманітних методів викладання фонетики в вищій школі.

Ключові слова: сучасні методи навчання фонетики, техніка навчання фонетики, основні положення навчання фонетики.

Аннотация. В статье рассматриваются современные подходы обучения фонетики китайского языка путем анализа разнообразных методов обучения фонетики в высшей школе.

Ключевые слова: современные методы обучения фонетики, техника обучения фонетики, основные аспекты обучения фонетики.

Summary. The article observes the modern technologies in the teaching of phonetics by the putting inside the analysis of phonetics teaching multiforms in high school.

Key words: the methods of teaching phonetics, the technology of teaching phonetics, the main point of teaching phonetics.

Постановка проблеми. Останнім часом світ дуже змінився. Посилились політичні, економічні, науково-технічні та культурні зв'язки між країнами, розширюється тісне співробітництво в усіх сферах, зокрема, з Китаєм. Це, поза сумнівом, вимагає підготовки великої кількості китаєзнавців, які зможуть здійснювати таке співробітництво на всіх рівнях. Але по суті, задача є набагато складнішою, ніж просто підготовка філологів зі знанням китайської мови.

Однак до цього часу методика викладання китайської мови розроблена вкрай слабо. Наукових статей, а тим паче фундаментальних робіт з цієї тематики нараховуються одиниці, що пов'язано із певним розривом між ученими-китаєзнавцями та викладачами-практиками. Відповідно, незначною є кількість наукових працівників, які мають наукові ступені і звання у галузі практичної методики і педагогіки.

В результаті у багатьох ВНЗ основна увага зосереджується на передачі студентам знань про мову замість навчання їх навичкам володіння мовою. Головною метою навчання є оволодіння системою мови, а не здатність до комунікативно-мовленнєвої діяльності. По суті, до цього часу при навчанні китайській мові використовується граматико-перекладний метод, а не комунікативний. Таким чином, випускникам ВНЗ спершу дуже важко працювати в якості усних перекладачів.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Методика викладання китайської мови як іноземної – відносно молода дисципліна в Китаї. Її появу відносять до 1950 року, коли в університеті *Цінхуа* (м. Пекін) було відкрито курси китайської мови для іноземців і прийнято на навчання першу в історії Нового Китаю групу іноземних студентів із Східної Європи, що приїхали по обміну для вивчення китайської мови. А в 1952 році вперше група китайських викладачів на чолі з відомим лінгвістом Чжу Десі за міжурядовою угодою виїхала до Болгарії викладати китайську мову. Однак справа викладання китайської мови іноземцям, звичайно ж, не обмежується 60 роками, які минули з того часу.

Достеменно відомо, що в часи імператора Мін-ді (епоха Східна Хань, 58 – 76 р. н.е.), гуни прислали до Китаю людей вивчати китайську мову. В епоху Суй (581 – 618) своїх студентів до Китаю почала присилати Японія, а в епоху Тан (618 – 907), коли Китай був найміцнішою державою в світі й відігравав активну роль на міжнародній арені, китайську мову приїздили вивчати тибетці, корейці, японці та багато інших. Зокрема відомо, що в першій половині VIII ст. у Китаї перебували декілька сотень японських студентів. А в часи династії Цін (1642 – 1611) при державному училищі в Пекіні заснували «Російський інститут», в якому навчали студентів із Росії.

Проте, хоча навчати іноземців чи представників національних меншин китайській мові почали давно, як дисципліна, методика викладання китайської мови не отримувала належної уваги, її навіть не розглядали як окрему наукову дисципліну. І тільки в 1978 році на регіональному симпозіумі з планування лінгвістичних дисциплін у Пекіні, професор Лю Бісун вперше висунув пропозицію визнати викладання китайської мови для іноземців окремою дисципліною і заснувати спеціальну дослідницьку структуру, яка б готувала відповідних спеціалістів. Така пропозиція буде офіційно затверджена лише на початку 80-х років, а стрімкий розвиток методики викладання китайської мови як іноземної розпочнеться після запровадження політики «реформ і відкритості».

Методика навчання фонетики китайської мови є одним з найголовніших та найвагоміших пластів навчання. Згаданий у цьому контексті термін «методика» вжито у загальному значенні, тому він не окреслює саме конкретний спосіб, який нами прийнято вважати технікою чи навиком. Про це детальніше йтиметься далі у рамках означеної проблеми.

Мета статті полягає у дослідженні сучасних способів навчання фонетики китайської мови.

Завдання статті: розглянути і проаналізувати сучасні підходи до навчання фонетики китайської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Адекватна організація подачі фонетичного матеріалу покликана для утворення правильної, чіткої вимови, яка, в свою чергу, стане успішною запорукою навчання мови загалом.

Існує декілька різновидів методів, якими послуговуються спеціалісти із викладання фонетики:

1. Побудова етапу, на якому фонема вивчаються без посилання на ієрогліфіку. Етап триває близько 2-3 тижнів, у процесі якого відбувається сконцентроване вивчення фонетики, що водночас є традиційним способом вивчення звукової системи мови.

У ході використання згаданого методу викладання фонетики педагог повинен слідувати розробленому плану, який поєднує як складний, так і простіший рівні розбору ініціалей, фіналей і тонів, чітко окреслювати зміст занять та об'єми поданого матеріалу. У силу того, що цей метод передбачає початок навчального процесу із розбору простих звуків (алофонів), тому інколи його ще називають «методом навчання простим звукам», або «методом навчання алофонам». Окрім того, традиційний метод викладання фонетичної системи мови поєднує у собі два різновиди:

1) метод попередньої підготовки – пояснення – демонстрації – імітації – подальшого повторення. Спершу навчальній аудиторії пропонується схема-малюнок звукового апарату мовця і положення язика при вимові звуку.

Використовуючи ці схематичні матеріали, можна наочно пояснити місце та спосіб творення звуків. Після цього у процесі роз'яснення необхідно наводити приклади простих звуків. Базуючись на тому, про що йдеться, студент самостійно імітуватиме, повторюватиме та закріплюватиме почуте у ході занять. За прикладом педагога та під його керівництвом відбувається остаточне закріплення вивчення фонем. Якщо говорити про викладання іноземної мови дорослій аудиторії, то метод, який передбачає імітацію звуків на основі розуміння схеми їх творення, є порівняно ефективнішим, аніж той, що передбачає лише імітацію.

2) метод демонстрації – імітації – повторення. У рамках цього методу особлива увага звернена до прямої імітації. Не звертаючись до теорії, зважати виключно на практичний аспект. У випадку, якщо навчальній аудиторії не вдається звукове відтворення, слід звернутись до інших навчальних засобів, які наглядно демонструють місце та спосіб творення звуків.

Не зважаючи на обраний у ході педагогічного процесу метод, на цьому етапі зазвичай відсутня ієрогліфіка, аби таким чином допомогти навчальній аудиторії зосередитись саме на фонетиці.

Традиційні речі зовсім не означають ті, що залишаються позаду у часі. У силу того, що цей спосіб викладання користується чималим успіхом серед тих, хто щойно приступив до вивчення зовсім нової фонетичної системи та із часом опановують найскладніші аспекти, вище згаданий метод відповідає психології викладання та із легкістю здобуває гарні результати. Окрім того, студенти, завдяки сконцентрованому вивченню фонетики, отримують хорошу фонетичну базу, вміння розрізнити звуки та тони. Проте описаний метод має також і власні «слабкі» моменти, врахувавши, які було запропоновано інший спосіб викладання.

2. За відсутності етапу звукової постановки, вивчення фонетичної системи відбувається у процесі мовлення.

Метод, який виник на протигагу традиційному способу навчання фонетиці, відкидає традиційний підхід до проблеми. Ті, хто підтримують засвоєння звукової системи мови безпосередньо у процесі мовлення, вважають, що «найменшою одиницею вираження думки є речення, а не окрема морфема. Вивчення складів є всього лише певним засобом, значення якого не варто применшувати. Проте ініціаль, фіналь, тон – одне ціле, тому засвоєння фонетики саме у процесі мовлення має неабиякий сенс. Окремий алофон чи вимова окремого слова у порівнянні із вимовою того ж алофону або слова безпосередньо під час мовлення буде різнитись. Тому увага педагога повинна бути звернена до вправ на основі цілісного речення, аби студенти мали достатньо змоги засвоїти його звукову природу» [1, с.108].

Використовуючи цю методику викладання, із самого початку навчання передбачено вивчення діалогів, засвоєння лексики, граматики, тому фонетика тісно переплітається із мовленням, лексичним запасом, граматичною побудовою – відбувається цілісне навчання фонетиці у межах синтаксичної одиниці. Цей метод хоча й подолав свого роду набридливості та механічності традиційного способу викладу фонетики, проте все ще містить деякі неоднозначні моменти. Чен Тан, говорячи про методику викладання, свого часу зауважив: «Будь-який процес навчання передбачає рух від простішого до складного. Візьмемо, для прикладу, гру на струнному музичному інструменті. Пояснюючи відпрацювання базової техніки гри та її кінцевий, досконалий варіант, можна сказати так: «Щипковий спосіб гри чи смичковий – це лише метод виконання, кінцевою метою якого є правильне та природне видобування чарівної та зворушливої мелодії. Виходить, якщо починати займатись музикою ні зі щипкового, ні зі смичкового способу гри, то чи вдасться одразу зіграти чарівну та зворушливу мелодію? Якщо діяти саме так, то кінцева мета так і залишатиметься омріяною, та й об'єктивні закони підказують, що це нікуди не приведе. У вивченні мови – так само: не вправляючись у вимові ініціалей, фіналей і тонів, не можливо правильно та жваво розмовляти. Мета аж ніяк не виправдовує засоби її досягнення». «Вправи для швидкого мовлення вочевидь полягають у відпрацюванні окремих звуків, але певні складні фонемні потребують окремої роботи над досягненням результату» [2, с. 312].

3. Морфемно-мовленнєвий комбінаторний метод викладання фонетики.

Для побудови цього методу викладання було враховано особливості попередніх двох педагогічних прийомів навчання звуковій системі мови, про які згадано у контексті обговорення принципів викладання фонетики, тому тут вони не згадані.

4. Метод експрес-навчання.

Цей метод викладання бере за основу проект пін'їну (транскрибованого читання слів за допомогою латиниці) та передбачає повне засвоєння фіналей, ініціалей та тонів у рамках короткого відрізка часу. Насамперед навчальна аудиторія здобуває загальне розуміння фонетичної системи китайської мови.

Згодом студенти поволі вступають у процес вивчення нових слів, діалогів та текстів і уже на основі цього продовжують вивчати звуки загалом.

5. Побудова фонетичного етапу, на якому зміст процесу навчання розрахований за порядком поступового руху від складного до легкого. Нова лексика основного підручника навчальної аудиторії слугує матеріалом для фонетичних вправ, концентрує час на вивчення фонетики.

Нижче подано методи навчання фонетиці, що були розроблені на основі викладацького досвіду.

Конкретними прийомами для використання є:

1. побудова фонетичного етапу, який не передбачає ієрогліфіку.

Зазвичай на це відводиться 20 навчальних годин (1 навчальна година – 45 хв.);

2. базуючись на принципі руху від простішого до складного, розробити аудиторний навчальний план, належним чином підібрати матеріали для кожного заняття (2 год.);

3. включення нової лексики основного підручника, що використовується студентами протягом семестру, а також розробленого на базі фонетики аудиторного плану як матеріалів для ефективних фонетичних тренувань;

4. допоміжні навчальні засоби;

5. етапи аудиторного викладання спершу передбачають морфеми, за опануванням яких слідує механічне відпрацювання компонованих між собою ініціалей, фіналей та тонів; використовують матеріали з фонетичних вправ, здійснюється їх належне відпрацювання.

Вище ми запропонували декілька методів викладання фонетики. Однак не зважаючи на те, який спосіб обрано, усі вони вимагають дотримуватись високих стандартів, вимогливості та роз'яснень фонетичних питань. «Якщо не прояснити ці моменти, згодом, коли ви дійдете до граматики, збільшите лексичний запас, то й надалі вживатимете неправильні звуки, тому краще із самого початку завчати фонему правильно. Все досить просто. Справді, так мало чисел, а морфем, що входять до звукової системи мови надзвичайно багато, словник такий товщений, і в ньому величезна кількість слів, але певні звуки повторюються то тут, то там, тому кожен із них використовується величезну кількість разів. Так, якщо звук «s» вимовляти неправильно чи то в китайській, чи в англійських мовах, то я б подумав, що ви використовуєте цей звук недоречно, то ймовірно неправильно вживатимете 2-3 рази за розмову. Скільки разів існує потреба вимовляти звук протягом життя, стільки й будете використовувати його неправильно, тому із цим слід бути обережними. Початкові етапи вивчення природи фонем складні та потребують чималих зусиль, проте це та робота, що матиме результати у майбутньому» (Джань Юаньжень «Мовознавство», 157ст.). Нам обов'язково слід опанувати цей ключовий етап та здобути міцну фонетичну базу.

Техніка навчання фонетики

Науковець Люй Бісун називає педагогічну техніку мистецтвом. Відповідно, техніка викладання фонетики – це також мистецтво. Інколи педагогічну майстерність називають «мікротехнікою», або «малим мистецтвом», та не зважаючи на це, у процесі самого навчання вона знаходить ефективне застосування. Переважна частина нижче поданих прийомів викладання фонетики були розроблені для викладачів-не носіїв китайської мови, а деякі з них – власне, моя заслуга, здобута у процесі викладання.

1. Метод імітації.

Імітація – «це навчання через говоріння й слухання». Як вимовляє викладач, так студент чує і відповідно повторює. Аудиторія цілковито за допомогою слуху сприймає звукові знаки і безпосередньо відтворює їх шляхом імітації. Це традиційний та основний спосіб викладання другої мови. Прості звуки, що є легкими для вимови, передбачають пряму імітацію, а повторенню складних фонем передують розуміння схеми утворення. Методів для роз'яснення існує чимало, скажімо, наглядний спосіб, застосування рідної мови або мови-посередника для роз'яснення незрозумілих моментів.

2. Метод демонстрації.

У контексті цього методу використовують записи на дошці, підручні засоби, схеми й таблиці, жести та інші засоби пояснення місця та способу утворення звуків у процесі навчання фонетиці. Вивчаючи складну для вимови фонему «zh», у разі, якщо студенти неефективно засвоїли місце та спосіб утворення звуку, викладач зображає на дошці просту схему утворення «zh». Окрім цього, на власний розсуд студентам наглядно демонструється положення язика під час вимови звуку.

В англійській мові глухі та дзвінкі приголосні, придихові чи не придихові фонему не є семантико-творчими, тому часто студент, який не оволодів придиханням, відповідно аспірати вимовлятиме неправильно. У китайській мові за допомогою придихових та не придихових звуків диференціюється значення слова, тому, якщо вимовляти аспірат неправильно або не вимовляти його взагалі, це матиме безпосередній вплив на комунікативний процес. Для кращого розуміння придихання, як правило, беруть аркуш паперу та розташовують його попереду губ, аби наглядно продемонструвати (аркуш

паперу рухатиметься) цей процес та відсутність такого при вимові відповідних фонем (папір залишиться непорушним).

Фонема e [γ] в китайській та корейській мовах відсутня. Звук o [o] у японській та корейській подібні, тому проблем із вимовою цих фонем, як правило, не виникає. Викладач вимовляє звук [o] повільно переходячи до [e] за допомогою зміни округленої форми губ. Шляхом демонстрації та імітації процес підготовки до правильного вживання звуку [e] відбувається досить швидко, оскільки відмінність у вимові фонем [o] та [e] полягає лише у зміні форми губ – округлій та не округлій.

«-, /, v, \» - знаки для запису тонів. Іншою функцією цих символів є умовне позначення природи чотирьох тонів. Так, перший тон - високий і рівний, другий – висхідний, третій – кривий, четвертий – низхідний. На дошці слід зобразити графічне позначення тонів, що стане допоміжним для студентів у процесі засвоєння.

3. Метод порівняння.

Використовуючи метод порівняння, виявити розбіжності між двома фонемами і, таким чином, попередньо засвоїти ці звуки. Такого роду зіставлення дозволяє порівняти схожі моменти у фонетичній організації двох одиниць, а також самі фонемати у рамках путунхуа.

4. Метод перебільшення.

Цей метод передбачає помірну гіперболізацію характерної ознаки фонемати – протяжної або короткої, сильної або слабкої, відкритої або закритої, комбінаторної чи не комбінаторної тощо, - аби студенти візуально та індивідуально отримали глибоке розуміння природи звуку. Таким чином, метод перебільшення є ефективним способом подолання складних моментів навчання.

Нульовий тон – це фонетична зміна у потоці мовлення, що також є одним із складних моментів для студентів. У процесі відпрацювання нульового тону можливо скористатись способом «розтягнення та підхоплення»: перебільшено протяжно вимовити першу фонему, а тоді швидко підхопити наступну, наприклад:

peng → you

wo → men

dou → fu

zhuo → zi

5. Метод розрізнення тонів.

Спосіб передбачає відпрацювання студентами навиків розрізнення тонів. У свою чергу педагог у відповідності до навчального плану:

(1) Під А та В зображає на дошці прості фонемати або склади; тоді сам викладач або студент із порівняно гарною вимовою озвучує певну фонетичну одиницю, а решта студентів вказують на її належність до групи А або В;

(2) Викладач зображає декілька або кілька десятків простих фонем чи складів, позначаючи їхній порядковий номер. Знову ж таки викладач або студент із гарною вимовою озвучують фонему, а студенти вказують на її порядковий номер чи номер почутого складу.

Такого роду вправи вимагають попередньо розробленого плану, адже лише за цієї умови вони стануть ефективними. У випадку, якщо потрібно відпрацювати розрізнення придихових та не придихових звуків, фонетичним матеріалом для таких вправ обов'язково повинні слугувати аспірати та не аспірати. Для відпрацювання вимови передньо- та задньоносових фіналей слід обирати відповідні фонемати, інакше у студентів виникне плутанина аудіального сприйняття, а мети, як такої, досягнуто не буде.

6. Метод введення.

(1) Спосіб введення нового через старе. Мається на увазі те, що використовуючи попередньо вивчені фонемати, у курс навчання вводяться нові фонетичні одиниці. Так «b» - не придиховий звук, «p» - придиховий, тому для роз'яснення «b» береться «p»; «i» - передній високий не округлений звук, «u» - задній високий заокруглений. Беремо «i» для роз'яснення «u».

(2) Спосіб введення складного через просте. Візьмемо прості для вимови фонемати, аби представити складні. Використовуємо «o» для пояснення «e», «u» для «ü», відповідно зрозумілішим стане перехресне зіставлення «o» та «u» з «e» та «ü».

(3) Спосіб добору фонемати рідної мови для відповідних китайських аналогів. Застосовується функція переносу звуків рідної мови на китайську, при цьому розробляється техніка викладання фонетики.

7. Цілісний метод розпізнавання та читання.

Проектом латинізованого транскрибування китайської мови, пін'їном, визначено запис ряду одиниць із фіналлю «i», якщо перед нею не стоїть ініціаль, як *yi, ya, ye, yao, you, yan, yin, yang, ying, yong*; ряд із фіналлю «u», якщо перед нею не стоїть ініціаль, записується наступним чином: *wu, wa, wo,*

wai, wei, wan, wen, wang, weng; для одиниць із фіналлю «ü» - yu, yue, yuan, yun, при чому верхніх дві крапки зникають. Окрім цього, існує голосна фонема «i» після zi, ci, si, та «i» zhi, chi, shi, що є складними для вимови, а фонему «gi» практично неможливо розбити на складові. Саме тому у підручнику для молодшої школи усі вони поділені для цілісного розпізнавання, а, отже, й полегшеного навчання. Ми ж у процесі навчання фонетиці можемо використати вище загадані 30 фонетичних елементів для цілісного як розпізнавання, так і навчання.

8. Метод сугестії.

Метод сугестії як один із різновидів педагогічної техніки кардинально відрізняється від вище запропонованих семи способів навчання фонетиці. Методом передбачено психологічне самонавіювання студентів, що допомагає подолати труднощі у навчанні. На початку навчального процесу в аудиторії не повинне виникати далеке від правильного розуміння про фонетику переконання, наче нова звукова система у сотні разів складніша за фонетику рідної мови. На першому занятті студентам можливо сказати наступне: «Тони у китайській мові дуже складні, опанують їх ті, хто старанно працюватиме». Стимул педагога – це, звичайно, добре, але у цьому випадку матимем зворотній негативний ефект. Це усе одно, що запрограмувати студентів на складність вимови тонів. Дуже легко створити психологічну напругу, в умовах якої, чим більше студенти прикладатимуть зусиль, тим меншими будуть результати. Можна говорити й інакше: «Тони – це ж простіше-простого. Ось у японській мові слово «рак» - це поєднання третього тону + нульового; корейський аналог слова «іти» звучить як третій + четвертий тон. Мета педагога, який обирає цей шлях – зменшити психологічну напругу студентів, які щойно зустрілись із новою фонетичною системою, підсвідомо налаштувати аудиторію на простоту вивчення тих же тонів. За умов спокійного психологічного стану це зробити набагато простіше. Більше того, на фонетичному етапі особливо важливою є вимова перших звуків. І хоча вони будуть далекими від зразкових, студента слід хвалити у будь-якому випадку, адже він розцінюватиме це, як «Непогано. У тебе все неодмінно вдасться». «Самопрограмування» виглядатиме дещо інакше: «Вочевидь, навчання мені під силу». Усе це допоможе надати впевненості студентам, підтримувати належний рівень навчання, дотримуватись його й надалі, досягати результатів за побудови сприятливого психологічного підґрунтя.

Висновки. Вимогливість та принциповість. Не варто дозволяти студентам навчатись абияк.

Вимогливість щодо вивчення фонетики буває як суворою, так і більш лояльною. Думки розходяться. Особисто я вважаю, що краще, коли вимогливість є суворішою. Одні гадають, якщо можеш спілкуватись і особливих труднощів при цьому не виникає – вже добре, та чи зрівняється це із тим комунікативним ефектом, що виникає при зразковому та вільному китайському мовленні у порівнянні із «дефективним, але ефективним» спілкуванням. Саму тому викладач повинен допомагати студентам докладати усіх зусиль для правильної вимови. Не варто залишати певних «прихованих загроз» на майбутнє. Навчання тонам має проходити «наскрізною ниткою» протягом усього процесу вивчення фонетики. Слід привчати студентів звертати належну увагу на тони із самого початку. Головною причиною, чому у студентів наприкінці навчання все іще існують проблеми, – це тони. По завершенню етапу посиленого вивчення фонетики доведеться звертати ще й на інтонаційне вираження.

У рамках аудиторного навчання фонетиці викладач не повинен, імітуючи, повторювати помилки студентів. На початковому етапі навчання здатність аудиторії розрізняти звуки ще досить непевна, тому коли викладач відтворює помилки студентів, не пояснивши належним чином, що правильно, а що ні, досить легко створити плутанину щодо почутого. До того ж, наступного разу студенти навряд насміляться відкрити рота через страх помилитись та, як їм видається, виставити себе на посміх.

У силу певних причин незвичні для себе звуки студенти, ймовірно, одразу вимовити не зможуть. У таких випадках, окрім фізіологічних особливостей, великою мірою задіяні психологічні фактори, адже чим більша психологічна напруга, тим менша ефективність роботи. У подібних випадках педагог намагається виграти у часі, тому часто «біжить поперед коня», але чи далеко так можна забігти?

Таким чином, навчання фонетиці – це перший і один з найважливіших етапів аудиторного викладання китайської мови як іноземної. Це надзвичайно важливий, навіть ключовий етап, яким повинен володіти сам викладач та допомагати студентам засвоїти його успішно. Звуків, як і слів, що схожі між собою, у китайській надзвичайно багато, неправильно вимовлена фонема – неправильно вимовлене слово, що неодмінно потягне за собою комунікативні проблеми.

Література

1. Джань Сяньджоу. Введення у викладання китайської мови як іноземної / Джань Сяньджоу, Лу Йоуі. – Шанхайське освітнє видавництво, 1995. – 201с.
2. Щодо проблем викладання фонетики у рамках процесу навчання китайській мові як іноземній // Вибрані статті п'ятої міжнародної конференції із питань викладання китайської мови. – Видавництво Пекінського університету, 1997. – 583с.